

**СКЛАДНІ ВИПАДКИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ І ПЕРЕКЛАДУ
ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО
ПЕРІОДУ: СЛОВА, ЯКІ В УКРАЇНСЬКІЙ І В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ МАЮТЬ
СПІЛЬНУ СЕМАНТИКУ І ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЧНУ БУДОВУ**

У статті розглянуті групи слів, які в українській і англійській мовах мають спільну семантику і фонетико-морфологічну будову.

Ключові слова: група слів, спільне значення, дотичне значення, відмінне значення, семантика.

В статье рассмотрены группы слов, которые в украинском и в английском языках имеют общую семантику и фонетико-морфологическое строение.

Ключевые слова: группа слов, общее значение, касательное (примыкающее) значение, отличное (несхожее) значение, семантика.

The article considers the word groups with common meaning and phonetic and morphological structure.

Key words: word group, common meaning, tangent meaning (close meaning), different meaning, semantics.

У процесі перекладу для спрощення роботи у тексті автоматично розшуковуються інтернаціональні або схожі на них слова. Проте, така лексика інколи може суттєво ускладнити роботу, адже її семантика не завжди повністю збігається у двох (у нашому випадку – в українській і в англійській) мовах. Тому, зважаючи на інтенсивне входження до складу української мови у пострадянський період значної кількості слів з англійської мови, постає необхідність дослідження цього пласту лексики. Розглянемо найбільш уживані в українській мові у повсякденному вжитку групи слів, які в українській і в англійській мовах мають спільну семантику і фонетико-морфологічну будову. У зв'язку із тим, що важко знайти такі слова лише з повністю відповідною у двох вказаних мовах семантикою, розглянемо лексику, яка окрім спільної значеннєвої основи має й іншу – дотичну чи відмінну.

До першої групи належить лексика, яка в українській і в англійській мовах має спільні і дотичні значення. У цій групі виділено 9 дослідних варіантів: гланда, гол, екстракт, кабінет, олія, пресерви, фестиваль, фронт, шок.

1. Спільне значення слова гланда / gland в українській і в англійській мовах – залоза. Проте, в українській мові слово «гланда» використовується лише на позначення мигдалеподібної залози. У англійській мові термін gland використовується на позначення будь-якої залози. Також слово gland в англійській мові використовується як технічний термін зі значенням «сальник». 2. В українській і в англійській мовах функціонує слово гол / goal як спортивний термін на позначення очка, яке зараховується команді за забитий (закинутий) м'яч у ворота суперника у футболі, хокеї, регбі та інших спортивних іграх. В

англійській мові побутують також дотичні значення цього слова: 1) ворота; 2) мета, ціль.

3. В українській і в англійській мові функціонує слово екстракт / extract. Спільні значення цієї лексичної одиниці у двох мовах: 1) *хім.* екстракт; 2) витяг (*з документа*); уривок, цитата (*з книги*). В українській мові це слово має також значення: 1) лікарський препарат, що отримується вилученням певної речовини з рослинних або тваринних тканин та органів і розчинений у воді, спирті тощо; 2) згущений сік ягід або плодів (напр., малиновий екстракт); 3) *перен.* стилій виклад, який містить найбільш істотне з чого-небудь (документа, тексту промови тощо), короткий зміст. Дотичні значення цього слова в англійській мові: 1) видаляти, вилучати (*зуб, кулю*); 2) витягати (*корок*); 3) видавлювати, вичавлювати (*сік*); 4) здобувати, одержувати; 5) випарювати; одержувати екстракт; 6) *мат.* добувати (*корінь*); 7) вибирати, добирати (*цитати, приклади*). В українській мові слово екстракт подекуди функціонує з негативним смисловим наповненням через постійну заміну натуральних елементів у продуктах харчування у формі екстракту на ароматизатори з хімічними домішками.

4. В українській і в англійській мові функціонує слово кабінет / cabinet зі спільними у двох мовах значеннями: 1) службове приміщення в установі, на підприємстві для керівного складу; 2) кімната у квартирі, призначена для занять переважно розумовою працею; 3) меблі для такої кімнати; 4) спеціально обладнане приміщення для занять, процедур (у навчальних закладах, поліклініках тощо); 5) кабінет міністрів. В англійській мові слово cabinet має також дотичні значення: 1) ящик радіоприймача; 2) урядовий, міністерський.

5. В українській і в англійській мові функціонує слово олія / oil зі спільними значеннями: 1) рідка жирова речовина рослинного походження; 2) мастило; 3) олійна фарба. Дотичні значення слова oil в англійській мові: 1) нафта; 4) масляний, нафтовий; 5) змащувати; пророчувати олією.

6. Слово пресерви / preserves в українській і в англійській мовах функціонує зі спільними значеннями: консерви, варення. В англійській мові слово preserve також функціонує із дотичними до основного значеннями: берегти, охороняти, оберігати, охороняти від браконьєрів, зберігати (*овочі, продукти*), заготовляти про запас, консервувати; заповідник (*мисливський, рибальський*).

7. Слово фестиваль / festival у двох досліджуваних мовах функціонує зі спільним значенням – масове свято з показом кращих творів музичного, театрального, естрадного, циркового мистецтва (напр., ф. художніх фільмів). В англійській мові також існує дотичне значення цього слова – свято. В українській мові значення цього слова більш урочисте (величне) і конкретне. В англійській мові досліджуваною лексичною одиницею позначається також будь-яке свято.

8. Слово фронт / front в українській і в англійській мовах має спільні значення: 1) лінія розгортання передових підрозділів і їх зіткнення з ворогом на театрі воєнних дій; 2) у шикунні військ – лицьова сторона; у бойовому порядку – сторона військової частини, підрозділу, обернена до ворога; 3) велике військове з'єднання під керівництвом одного командувача (під час війни); 4) місце воєнних дій (на противагу тилу); 5) об'єднання яких-небудь суспільних сил для боротьби за спільні інтереси; 6) ділянка масових дій, а також галузь якої-небудь діяльності; 7) перехідна зона, що розділяє дві повітряні маси в атмосфері (теплу і холодну). Дотичні значення, з якими слово front функціонує в англійській мові: 1) фасад, перед; 2) лице, чоло; 3) передній; 4) протистояти; 5) виходити на.

9. Слово шок / shock в українській і в англійській мові використовується зі значеннями: 1) *мед.* тяжкий стан організму, що виникає у зв'язку з реакцією людини на травму, опік, операцію тощо; 2) *перен.* стан крайньої розгубленості, пригніченості, як результат сильного душевного потрясіння (напр., моральний ш.). Дотичні значення, з якими слово shock функціонує в англійській мові: 1) *мед.* шоковий; 2) приголомшувати, вражати; 3) шокувати, обурювати; 4) зіштовхуватися; 5) удар, поштовх, струс; 6) копа; 7) ставити в копи; 8) копиця волосся; 9) кудлатий собака.

До другої групи належать слова, що в українській і в англійській лексичній системах мають спільні, дотичні і відмінні значення. У цій групі виділено 12 статистичних одиниць: актуально, баланс, бар, бордюр, бутон, гей, клозет, ліфт, магазин, матч, сейф, скраб.

1. Слово актуально / actually в українській і в англійській мовах функціонує зі спільними у двох мовах значеннями: насправді, дійсно, фактично [в англійській мові слово actually використовується переважно з вказаними вище основними значеннями]. В англійській мові слово actually також має дотичне значення «навіть» (*якщо це здається неймовірним*). Відмінне значення цього слова в англійській мові – «в даний час». Відмінні значення слова «актуально» в українській мові: злободенно, терміново, негайно, нагально, необхідно, наполегливо, настирливо, невідкладно, поспішно, настійно. Саме з цими, відмінними, значеннями слово «актуально» переважною мірою використовується в українській мові.

2. Слово баланс / balance в українській і в англійській мовах функціонує зі спільними для двох мов значеннями: 1) рівновага, урівноважування (напр., під час циркових трюків); 2) система показників, що характеризують співвідношення елементів у будь-якому явищі (напр., надходження і витрати води); 3) *фін.* порівняльний підсумок прибутків і видатків (напр., бухгалтерський б.); сальдо; 4) рівновага яких-небудь політичних сил, суспільних груп, поглядів; 5) *тех.*, деревина однакових розмірів, що використовується для виробництва целюлози і паперу; 6) *тех.* деталь годинникового механізму. Дотичні значення слова balance в англійській мові: 1) ваги, терези [з цим значенням слово balance дуже часто використовується в англійській мові], 2) балансувати, зберігати рівновагу; зрівноважувати; 3) важити, зважувати, обдумувати, обмірковувати; 4) порівнювати, співставляти; 5) вагатися. Відмінні значення слова balance в англійській мові: 1) *астр.* Терези (*сузір'я і знак зодіаку*); 2) *розм.* залишок.

3. Слово бар в українській і в англійській мовах має спільні значення: 1) одиниця тиску; 2) бар, невеликий ресторан, закусочна, буфет. Схоже, дотичне, значення цього слова в англійській мові – стійка, прилавок. І зовсім відмінні значення цього слова, які використовуються в англійській мові: штаба (заліза), брусок, зливок (стосовно золота), плитка (стосовно шоколаду (зі значенням «плитка» це слово у англійській мові вживається найчастіше), болванка, чушка (металу), лом, засув, застава, перепона, перешкода, завада, обмеження, грати, планка, намул, нанос піску, мілководдя, обмілина, пряжка на орденській стрічці, перепинати, перегороджувати, заступати, перешкоджати, забороняти; виключати, не рахуючи; *розм.* мати щось проти, не подобатися, не любити.

4. Слово бордюр / border в українській і в англійській мовах має спільні значення: 1) смужка, що облямовує край шпалер, малюнок, текст тощо; 2) бортове каміння або плити, що відокремлюють проїжджу частину дороги від узбіч, тротуарів (це основне значення, з яким слово «бордюр» функціонує в українській мові); 3) смуга декоративних рослин

на краях доріжок, газонів, навколо клумб; 4) *фін.* здійснення торговельних операцій у позаофіційний час роботи біржі. Дотичні значення цього слова в англійській мові: 1) кордон, 2) облямівка, обвідка; край (край – основне значення, з яким це слово функціонує в англійській мові); фриз (1) *архіт.* середня горизонтальна частина *антаблемента*, між *архітравом* і *карнизом*; 2) декоративна композиція у вигляді горизонтальної смуги на верхній частині стіни всередині і зовні споруди; 3) орнаментальна смуга, що обрамляє килим, паркет або предмет прикладного мистецтва; 4) виступ у вигляді карниза на верхній або нижній частині столярного виробу); 3) межувати; 4) облямювати; 5) *буд. та ін.* обшивати. Відмінне значення цього слова в англійській мові – нагадувати щось, бути схожим.

5. Спільне значення слова бутон / button в українській і в англійській мовах – бутон – квіткова брунька, що починає розпускатися. Дотичне значення цього слова в англійській мові – молодий гриб, що ще не розгорнувся. Відмінна семантика слова button в англійській мові: 1) гудзик; 2) кнопка (*дзвоника тощо*); 3) кнопковий; 4) пришивати гудзики; 5) застібати(ся) на гудзики.

6. Слово гей / gay в українській і в англійській мові використовується зі спільним значенням «гомосексуаліст». В англійській мові слово gay функціонує також у якості прикметника з дотичними значеннями: безпутний, непуячий і з відмінними від української мови значеннями: веселий, яскравий (про колір).

7. Слово клозет / closet в українській і в англійській мовах має спільну семантику: туалет, туалетна кімната. Дотичні значення слова клозет в українській мові: 1) утаємничений, 2) таємний, конфіденційний, прихований, 3) приватний, окремий, відокремлений, усамітнений. Відмінні значення слова клозет в українській мові: зацікавлена особа, одягання, туалет (як приміщення чи як одяг), костюм, туалетний столик із дзеркалом; туалетний, що стосується туалету (приміщення чи як одягу). Відмінні значення слова closet в англійській мові: комірчина, стінна шафа, кабінет, маленька спальня, запирати.

8. Слово ліфт / lift в українській і в англійській мовах має спільне значення «машина для вертикального переміщення пасажирів і вантажів у кабіні». Дотичні значення цього слова в англійській мові: 1) підняття; підйом; 2) підвищення, просування; 3) підйомна сила; вантаж, що піднімається; 4) *гідр.* водяний стовп; висота напору; 5) узвишся, височина; 6) *спорт.* піднімання (*важка атлетика*); 7) піднімати, підносити; 8) надихати, піднімати настрій; 9) підвищувати на посаді; 10) сходити (*про тісто*); 11) підніматися на хвилях (*про корабель*); 12) знімати (*намети, перен. заборону тощо*). Відмінні значення цього слова в англійській мові: 1) розсіюватися (*про хмари, туман*); 2) *розм.* красти, чинити плагіат; 3) *амер.* ліквідувати заборгованість, сплачувати борги; 4) збирати врожай (*коренеплодів*).

9. Спільне значення слова магазин / magazine в українській і в англійській мовах – пристосування для розміщення кількох однорідних предметів у техніці і зброї (наприклад, магазин автомата (магазин для набоїв)). Дотичні значення слова magazine в англійській мові: 1) склад боєприпасів 2) артилерійський постріб. Відмінна семантика слова magazine в англійській мові – журнал, періодичне видання, часопис. Відмінне значення слова магазин в українській мові – торговельний заклад.

10. В українській і в англійській мовах функціонує слово матч / match зі спільним у двох мовах значенням «змагання у якому-небудь виді спорту між двома суперниками або

двома командами (напр., футбольний м., шаховий м.)). Дотичні значення цього слова в англійській мові: 1) змагатися; 2) протистояти. Відмінні значення слова match в англійській мові: 1) сірник; 2) рівня, пара; 3) шлюб; 4) підходити, відповідати; бути (добирати) до пари; 5) одружуватися, брати шлюб.

11. Спільне значення слова сейф / safe в українській і в англійській мовах – вогнетривка металева шафа або скриня для зберігання документів і матеріальних цінностей. Дотичне значення цього слова в українській мові – приміщення, призначене для зберігання грошей або цінностей у банку. Дотичні значення цього слова в англійській мові: 1) непошкоджений, цілий; 2) безпечний; 3) певний, вірний, надійний; 4) обережний, обачний. Відмінне значення цього слова в англійській мові – холодильник.

12. В українській і в англійській мовах функціонує лексична одиниця скраб / scrub зі спільним у двох мовах значенням «косметичний засіб у вигляді крему або піни для очищення шкіри обличчя від мертвих клітин». В англійській мові слово scrub має дотичні значення: 1) терти, скребити, чистити щіткою (*шкребок*); 2) чищення щіткою; 3) жорстка щітка; 4) *тех.* промивати газ. Відмінні значення цього слова в англійській мові: 1) *амер.* жити скупо; 2) заощаджувати.

До третьої групи належать слова, які в українській і в англійській мовах мають спільні і відмінні значення. У складі дослідного матеріалу виділено 4 таких лексичних одиниці: капітал, комод, солідний, чек.

1. Спільне значення слова капітал / capital в українській і в англійській мовах – багатство (сукупність засобів (майно, гроші, нерухомість), які приносять прибуток (напр., фінансовий к.)). Відмінні значення цього слова в англійській мові: 1) столиця; 2) велика літера; 3) головний, основний, капітальний; найважливіший; 4) *розм.* чудовий; прекрасний; 5) *юр.* кримінальний; що карається найвищою мірою; 6) *архт.* капітель (в українській мові за допомогою слова капітель позначається архітектурний елемент і специфічні друкарські літери, які мають обрис заголовних (прописних), а розміри – малих літер (на відміну від просто великої букви в англійській мові). В англійській мові словом capital позначається і аналогічний архітектурний елемент, і велика літера). Відмінні значення слова «капітал» в українській мові: 1) особи, які володіють засобами виробництва на правах приватної власності, як суспільна сила, як клас; 2) *перен.* внутрішні якості людини як велике надбання, цінність (напр., науковий к., моральний к.).

2. Спільне значення слова комод / commode в українській і в англійській мовах – низька шафа з висувними шухлядами. Відмінне значення цього слова в англійській мові – стільчак для нічного горщика.

3. Спільні в українській і в англійській мовах значення слова солідний / solid: міцний, добре зроблений, значний, великий (про розмір і силу), вагомий, *перен.* великий, повний (про людину), *перен.* не дуже молодий, похилого віку, масивний, надійний, важливий, авторитетний, який заслуговує на повагу, ґрунтовний. Відмінні значення слова solid в англійській мові: твердий (*не рідкий*), суцільний, цілісний, безперервний, щільний, згуртований, одноголосний, що пишеться разом (*без дефіса*), *сленг* гарний, відмінний, *мат.* тривимірний, просторовий, кубічний, *фіз.* тверде тіло, *мат.* тіло, тверда (*поживна*) їжа, порода, масив (*вугілля або руди*), одноголосно. Відмінні значення слова «солідний» в українській мові: поважний, серйозний, переконливий, вражаючий; виразний; зворушливий; що справляє глибоке враження, показний, статечний, імпазантний.

4. Спільні в українській і в англійській мовах значення слова чек / check: 1) цінний папір із розпорядженням вкладника банку про видання або перерахування пред'явнику певної суми з поточного рахунку; 2) квитанція каси про приймання грошей від покупця, клієнта. В українській мові слово чек функціонує з відмінним від англійської мови значенням – обгороджена земляними валами, старанно вирівняна ділянка поля для вирощування рису. В англійській мові слово check функціонує з відмінними від української мови значеннями: шах, перешкода, зупинка, затримка, контроль, перевірка, багажна квитанція, ярлик, номерок, зупиняти, стримувати, контролювати, перевіряти.

Таким чином, як видно із розглянутого матеріалу (лексики, яка в українській і в англійській мовах має спільну семантику і фонетико-морфологічну будову), така частина словникового складу в обох розглянутих мовах може мати достатньо різноманітну, з великою поправкою на відповідність, семантику, що інколи може спричинити плутанину у її трактуванні. Щодо градації цієї частини лексичного складу української мови за частотою її використання, слід виділити три групи. Найвищий ступінь інтенсивності функціонування притаманний для номівів зі спільною, дотичною і відмінною в обох мовах семантикою (і відповідно, у досліджуваному матеріалі найбільша кількість статистичних одиниць (12) належить саме до цього підрозділу). На другому місці за інтенсивністю (частотою) використання у повсякденному вжитку перебуває лексика зі спільними і дотичними в українській і в англійській мові значеннями – 9 дослідних варіантів. На третьому місці за кількістю опрацьованих одиниць (і відповідно, за інтенсивністю використання) знаходиться лексика зі спільними і відмінними в українській і в англійській мовах значеннями – 4 лексичних одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балла М. І. Новий англо-український словник / М. І. Балла. – К.: Чумацький Шлях. – 2004. – 668 с.
2. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови: Ч.І. / М. А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – К.: Вища школа. – 1972. – С. 50.
3. Мачкин Ю.Е., Коршунова Т.С. Русско-английский англо-русский словарь заимствованных слов / Ю. Е., Мачкин, Т.С. Коршунова. – М.: Экзамен, 2000. – 688 с.
4. Мюллер В. К. Новый англо-русский словарь / В. К. Мюллер. – М.: Рус. яз., 2002. – 880 с.
5. Новий тлумачний словник української мови [у трьох томах] [уклад.: Яременко В.. Сліпушко О.]: Т.1. – К.: Аконіт, 2004. – 928 с.
6. Новий тлумачний словник української мови [у трьох томах] [уклад.: Яременко В.. Сліпушко О.]: Т.2. – К.: Аконіт, 2004. – 928 с.
7. Новий тлумачний словник української мови [у трьох томах] [уклад.: Яременко В.. Сліпушко О.]: Т.3. – К.: Аконіт, 2004. – 864 с.
8. Попов С. Ф., Балла М. І. Великий українсько-англійський словник / С. Ф. Попов, М. І. Балла. – К.: Чумацький Шлях, 2003. – 636 с.
9. Російсько-український словник [уклад. Лозова Н. Є. та ін.]. – К.: Наук. думка, 2004. – 1216 с.
10. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів / О. П. Семотюк. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2008. – 688 с.

11. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка. – 1973. – С. 142.

12. Українсько-російський словник [уклад. Їжакевич Г. П. та ін.]. – К.: Наук. думка, 2004. – 1008 с.

УДК 811.111.161

Тішечкіна К.В.
(Україна)

ТЕРМІН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена дослідженню сільськогосподарської термінології. Розглянуто поняття «термін» та проаналізовано лексико-семантичні особливості деяких термінів аграрної галузі (альбінізм, анабіоз, безпліддя, біосинтез та ін.) за допомогою словників української та англійської мов.

Ключові слова: термін, термінологія, сільське господарство, словник.

Статья посвящена изучению сельскохозяйственной терминологии. Рассмотрено понятие «термин» и проанализировано лексико-семантические особенности некоторых терминов аграрной отрасли (альбинизм, анабиоз, бесплодие, биосинтез и др.) с помощью словарей украинского и английского языков.

Ключевые слова: термин, терминология, сельское хозяйство, словарь.

The article deals with some agriculture terminology. Concept “term” is considered. Lexical peculiarities of some agrarian terms (albinism, anabiosis, sterility, biosynthesis etc) are analysed with the use of Ukrainian and English dictionaries.

Key words: term, terminology, agriculture, dictionary.

Розвиток суспільства супроводжується появою численних термінів у різних галузях науки й техніки. Оскільки переважну частину будь-якої мови становить фахова лексика, то цілком природно, що лінгвісти надають особливого значення дослідженню структурно-семантичних особливостей терміна.

Виділяючи термінологічний сектор, О. Реформатський зазначав, що термінологія – це замкнутий словниковий контекст, межі якого зумовлені певною соціальною організацією дійсності. На відміну від повсякденної лексики, термінологія має соціально-обов'язковий характер. Хоча будь-які наукові терміни чітко протиставлені загально-вживаним словам, але слід побоюватися проникнення в термінологію «обивательських» значень слів [4].

На думку Б.Ю. Городецького та В.В. Раскіна, окремо взятий термін сам по собі є фікцією; він існує лише в системі термінів, тобто поряд з іншими термінами, з якими він пов'язаний певними відношеннями [1:135].

Деякі науковці вважають, що терміни – це особливі слова або словосполучення, які відрізняються від інших номінативних одиниць однозначністю, точністю, системністю,